

O'ZBEK XALQ QO'SHIQLARI VOSITASIDA YOSHLARNING MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH VA ESTETIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH

Sh.Turdiyev

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq qo'shiqlarining yoshlar milliy o'zligini anglash, estetik tafakkurini rivojlantirish hamda ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Xalq qo'shiqlarining tarixiy-madaniy ildizlari, badiiy xususiyatlari, milliy qadriyatlarni avlodlardan avlodga yetkazishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, musiqa ta'limi jarayonida xalq qo'shiqlaridan foydalanish orqali yoshlarning musiqiy idroki, badiiy didi, ijodiy tafakkuri va milliy madaniyatga daxldorlik tuyg'usini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek xalq qo'shiqlari, milliy o'zlikni anglash, estetik tafakkur, milliy qadriyatlar, musiqiy meros, folklor, ma'naviy-axloqiy tarbiya, musiqa ta'limi, badiiy idrok, yoshlar tarbiyasi.

KIRISH

Bugungi globallashtirish sharoitida yosh avlodning milliy o'zligini anglash, tarixiy xotirasini mustahkamlash, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash va estetik tafakkurini rivojlantirish ta'lim-tarbiya tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Axborot oqimining jadallashtirishi, turli madaniy ta'sirlarning kuchayishi yoshlarning ma'naviy dunyosi, dunyoqarashi va badiiy-estetik qarashlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois milliy madaniy merosni chuqur o'rganish, uni ta'lim jarayoniga izchil tatbiq etish va yosh avlodning ma'naviy kamolotida undan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'zbek xalq qo'shiqlari xalqimizning ko'p asrlik tarixi, turmush tarzi, urf-odatlar, orzu-umidlari, axloqiy qarashlari va estetik idealini o'zida mujassam etgan bebaho ma'naviy boylikdir. Ularda xalqning hayotiy tajribasi, mehnat faoliyati, tabiatga munosabati, oilaviy qadriyatlari, insoniy fazilatlari va ijtimoiy munosabatlari badiiy ifodasini topgan. Xalq qo'shiqlari nafaqat musiqiy ijod namunasi, balki avlodlar o'rtasidagi ma'naviy-madaniy aloqani ta'minlovchi, milliy xotirani saqlovchi va yoshlarning o'z xalqiga mansublik tuyg'usini mustahkamlovchi tarbiyaviy vositadir. Milliy o'zlikni anglash insonning o'z xalqi tarixi, tili, madaniyati, urf-odatlar, qadriyatlari va ma'naviy merosini bilishi hamda ularga ongli munosabatda bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bu jarayon yoshlarning milliy madaniyatga oid bilimlarini oshirish bilan bir qatorda, ularda milliy mansublik, tarixiy davomiylik, madaniy merosga daxldorlik va ma'naviy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishni ham nazarda tutadi. Estetik tafakkur esa borliqdagi go'zallikni idrok etish, badiiy obrazlarni anglash,

san’at asarlarining mazmuni va shaklini tahlil qilish, musiqiy hodisalarga mustaqil baho berish hamda ijodiy munosabat bildirish qobiliyatlarini qamrab oladi.

O‘zbek xalq musiqasi milliy madaniyatimizning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti va ma’naviy dunyosi bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlangan. Xalq qo‘shiqlari avloddan avlodga og‘zaki an’ana orqali o‘tib, turli tarixiy davrlarda boyib, takomillashib kelgan. Ularning mazmunida xalqning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari, ezgu orzu-intilishlari va estetik qarashlari aks etadi. O‘zbek xalq qo‘shiqlarini mazmuni va ijro xususiyatlariga ko‘ra mehnat qo‘shiqlari, marosim qo‘shiqlari, mavsumiy qo‘shiqlar, lirik qo‘shiqlar, bolalar folklori, alla va termalar kabi turlarga ajratish mumkin. Har bir tur o‘ziga xos tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Mehnat qo‘shiqlarida mehnatsevarlik, hamjihatlik, sabr-toqat, kasbga hurmat va jamoaviy faoliyat g‘oyalari ifodalanadi. Bunday qo‘shiqlar yoshlarning mehnatga ijobiy munosabatini shakllantirish, jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va xalqning tarixiy turmush tarzini anglashiga yordam beradi. Marosim qo‘shiqlarida xalqning oilaviy va ijtimoiy hayotiga oid urf-odatlar, an’analar, ezgu tilaklar hamda axloqiy qadriyatlar o‘z ifodasini topadi. To‘y, mavsumiy bayram va boshqa marosimlarda ijro etiladigan qo‘shiqlar yoshlarni milliy an’analar bilan tanishtiradi, ularning madaniy merosga nisbatan qiziqishi va hurmatini oshiradi. Lirik xalq qo‘shiqlari insonning ichki kechinmalari, muhabbat, sadoqat, mehr-oqibat, sog‘inch, vatanparvarlik va insoniy munosabatlar kabi mavzularni qamrab oladi. Ularni tinglash va tahlil qilish yoshlarning hissiy olamini boyitib, o‘zgalarning kechinmalarini tushunish, hamdardlik bildirish va nozik tuyg‘ularni estetik idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Alla va bolalar folklori namunalarida mehr, g‘amxo‘rlik, ezgulik, odob-axloq va oilaviy qadriyatlar mujassam. Ular yosh avlodni xalq og‘zaki ijodining o‘ziga xos badiiy shakllari bilan tanishtirish bilan birga, milliy musiqiy tafakkurning shakllanishiga ham xizmat qiladi. Yoshlarning milliy o‘zligini anglash jarayoni uzluksiz va ko‘p qirrali pedagogik hodisa bo‘lib, unda bilim, qadriyat, hissiy munosabat va amaliy faoliyat o‘zaro uyg‘unlashadi. O‘zbek xalq qo‘shiqlari ushbu jarayonni tashkil etishda samarali tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki qo‘shiqlarda xalqning tarixiy xotirasi, milliy xarakteri, hayotiy tajribasi va ma’naviy ideallari badiiy obrazlar orqali ifodalanadi. Xalq qo‘shiqlarini o‘rganish jarayonida yoshlar milliy madaniyatning tarixiy ildizlari, hududiy xususiyatlari va ijro an‘analari haqida bilimga ega bo‘ladilar.

Farg‘ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand, Xorazm hamda Surxondaryo–Qashqadaryo musiqiy an‘analariga xos qo‘shiqlarni qiyosiy o‘rganish orqali yoshlar o‘zbek xalq musiqasining rang-barangligini anglaydilar. Har bir hududga xos kuy ohanglari, ijro uslublari, sheva va poetik ifoda vositalari milliy madaniyatning yaxlitligi hamda ichki xilma-xilligini namoyon etadi. Bu jarayonda xalq qo‘shiqlarining kelib chiqishi, yaratilish sharoiti, ijro an‘analari va tarixiy mazmunini o‘rganish yoshlarning milliy tarix va madaniyat haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Qo‘shiqlarda ifodalangan mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insoniylik g‘oyalari esa ularning axloqiy qarashlarini rivojlantiradi. Milliy musiqiy meros bilan bevosita tanishish yoshlarda

o‘z xalqining madaniy hayotiga daxldorlik hissini kuchaytiradi. Katta avlod vakillaridan xalq qo‘shiqlarini o‘rganish, ularning ijro tarixini tinglash va oilaviy musiqiy an‘analarni tadqiq etish madaniy davomiylikni ta‘minlaydi. Xalq qo‘shiqlarini ijro etish, yozib olish, tahlil qilish va targ‘ib qilish orqali yoshlar milliy merosni saqlashga ongli munosabat bildirishga o‘rganadilar. Shunday qilib, xalq qo‘shiqlari yoshlarning milliy o‘zligini anglashida bilim beruvchi, tarbiyalovchi va amaliy faoliyatga yo‘naltiruvchi muhim pedagogik vosita vazifasini bajaradi. Estetik tafakkur shaxsning borliq va san‘atdagi go‘zallikni idrok etishi, badiiy hodisalarning mazmunini anglash va ularga ijodiy munosabat bildirish qobiliyatidir. Musika san‘ati ushbu qobiliyatni rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi. O‘zbek xalq qo‘shiqlari esa milliy musiqiy tafakkurning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘zida mujassam etganligi sababli yoshlarning estetik dunyoqarashini boyitishda muhim pedagogik manba hisoblanadi. Xalq qo‘shiqlaridagi kuy va matn uyg‘unligi, ohanglarning emotsional ta’sirchanligi, ritmik tuzilish, musiqiy shakl va ijro uslubi tinglovchining badiiy idrokini faollashtiradi. Qo‘shiq mazmunidagi obrazlar, ramzlar va poetik ifodalar esa yoshlarni musiqiy asarni chuqurroq anglashga undaydi. Tabiat manzaralari, ona mehri, Vatanga muhabbat, insoniy sadoqat va hayotiy orzu-intilishlarni ifodalovchi qo‘shiqlarni tahlil qilish orqali yoshlarda musiqiy obrazlarni tasavvur qilish va ularning estetik mohiyatini tushunish ko‘nikmalari rivojlanadi. Xalq qo‘shiqlarini tinglash, ularning ohang yo‘nalishi, ritmik xususiyatlari, lad tuzilishi va ijro xarakterini aniqlash yoshlarning musiqiy eshitish qobiliyatini takomillashtiradi. Qo‘shiq matnidagi badiiy obrazlar, musiqiy ifoda vositalari va ularning o‘zaro aloqasini tahlil qilish san‘at asariga ongli munosabatni shakllantiradi. Xalq qo‘shiqlariga yangi ijroviy talqin berish, jo‘rnavorlikni tashkil etish, musiqiy improvizatsiya va ijodiy loyihalar yaratish esa yoshlarning mustaqil fikrlashi hamda ijodiy salohiyatini oshiradi. Turli ijrochilar tomonidan kuylangan bir qo‘shiq namunalarini qiyoslash, ijro uslublarining o‘ziga xos jihatlarni aniqlash va musiqiy ifoda vositalariga asoslangan fikr bildirish estetik baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ta’lim jarayonida o‘zbek xalq qo‘shiqlaridan samarali foydalanish uchun an‘anaviy o‘qitish usullarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, musiqiy tayyorgarligi, qiziqishlari va ijodiy imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Muammoli ta’lim metodi orqali xalq qo‘shiqlarining hududiy xususiyatlari, milliy xarakteri va badiiy mazmuniga oid savollar qo‘yish yoshlarning mustaqil izlanishi hamda tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, bir xalq qo‘shig‘ining turli hududlarda turlicha ijro etilishi sabablari yoki xalq qo‘shiqlarida milliy xarakter qanday namoyon bo‘lishi haqidagi savollar o‘quvchilarni izlanishga undaydi.

Loyiha metodi asosida talabalar kichik guruhlariga bo‘linib, muayyan hududning xalq qo‘shiqlarini o‘rganish, ularning ijro an‘analarini tahlil qilish, audio va video materiallar to‘plash hamda taqdimot tayyorlash bilan shug‘ullanishlari mumkin. Bunday faoliyat ilmiy izlanish, jamoada ishlash, axborotni saralash va ijodiy taqdim etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Taqqoslash va tahlil metodi esa bir mavzudagi turli xalq qo‘shiqlarini mazmuni, musiqiy tuzilishi, ijro uslubi va badiiy

ifoda vositalari jihatidan qiyoslash imkonini beradi. Natijada yoshlar hududiy musiqiy an’analar o’rtasidagi o’xshashlik va farqlarni anglaydilar.

Ijodiy-ijroviy metod xalq qo’shiqlarini jamoa bo’lib kuylash, yakka ijro etish, cholg’u jo’rligida kuylash va turli ijroviy talqinlarni sinab ko’rish orqali musiqiy amaliyotni boyitadi. Ijro jarayonida milliy ohang va uslub xususiyatlarini his etish, musiqiy ifoda vositalaridan o’rinli foydalanish hamda jamoaviy ijroni muvofiqlashtirishga alohida e’tibor qaratiladi. Raqamli ta’lim vositalari, audioyozuvlar, videomateriallar, elektron musiqa arxivlari va raqamli taqdimotlardan foydalanish esa xalq qo’shiqlarining turli ijro namunalarini o’rganish imkoniyatini kengaytiradi. Talabalarning o’z hududidagi xalq qo’shiqlarini yozib olish, ularni raqamli shaklda tartibga solish va ta’limiy materiallar yaratish faoliyatida ishtirok etishi milliy musiqiy merosni hujjatlashtirish va targ’ib etishga xizmat qiladi. O’zbek xalq qo’shiqlari vositasida yoshlarning milliy o’zligini anglash va estetik tafakkurini samarali rivojlantirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni taqozo etadi. Avvalo, ta’lim mazmuni milliy musiqiy meros bilan boyitilishi, o’quv dasturlari va mashg’ulotlarda xalq qo’shiqlarining turli janrlari, hududiy ijro an’analari va tarixiy-madaniy xususiyatlariga yetarli o’rin ajratilishi zarur. Ta’lim jarayonini shaxsga yo’naltirilgan va faoliyatga asoslangan holda tashkil etish, har bir yoshning musiqiy qobiliyati, ijodiy qiziqishi va individual imkoniyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Nazariy bilim va amaliy ijroning uyg’unligini ta’minlash xalq qo’shiqlarini o’rganish samaradorligini oshiradi. Xalq qo’shiqlarining kelib chiqishi va badiiy xususiyatlarini o’rganish ularni tinglash, kuylash, tahlil qilish va ijodiy talqin etish bilan birgalikda olib borilishi lozim. Oila, ta’lim muassasasi va madaniyat tashkilotlari hamkorligini rivojlantirish ham muhim pedagogik omil hisoblanadi. Oilaviy musiqiy an’analarni o’rganish, xalq ijodiyoti namoyandalari bilan uchrashuvlar tashkil etish, folklor jamoalari faoliyati bilan tanishish yoshlarning milliy merosga qiziqishini kuchaytiradi. Yoshlarning milliy o’zligini anglash va estetik tafakkuridagi o’zgarishlarni aniqlash uchun ularning milliy musiqiy meros haqidagi bilimlari, qadriyatlarga munosabati, musiqiy asarlarni estetik idrok etishi, ijodiy faoliyati va o’z faoliyatini tahlil qilish ko’nikmalarini o’rganish maqsadga muvofiq. Bunda diagnostik suhbatlar, so’rovnomalar, ijodiy topshiriqlar, pedagogik kuzatish, amaliy ijro va portfolio tahlilidan foydalanish mumkin. Baholash natijalari ta’lim jarayonini takomillashtirish, individual rivojlanish yo’nalishlarini belgilash va pedagogik ta’sir samaradorligini aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

O’zbek xalq qo’shiqlari yoshlarning milliy o’zligini anglash, estetik tafakkurini rivojlantirish va ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashda katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Xalq qo’shiqlarida mujassam bo’lgan tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, axloqiy qarashlar, badiiy obrazlar va musiqiy ifoda vositalari yosh avlodning milliy madaniyatga nisbatan ongli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Musika ta’limida xalq qo’shiqlaridan samarali foydalanish yoshlarning nafaqat musiqiy bilim va ijro ko’nikmalarini, balki milliy mansublik tuyg’usi, estetik

didi, badiiy tafakkuri, ijodiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Shu bois ta’lim mazmunini milliy musiqiy meros bilan boyitish, interfaol va ijodiy metodlarni qo’llash, hududiy musiqiy an’analarni o’rganish hamda ta’lim muassasalarining madaniy tashkilotlar bilan hamkorligini kuchaytirish zarur. Xalq qo’shiqlarini o’rganishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg’unligiga e’tibor qaratish yoshlarning o’z milliy madaniyatini chuqur anglashiga, boshqa xalqlarning madaniy merosiga hurmat bilan munosabatda bo’lishiga va keng estetik dunyoqarashga ega bo’lishiga imkon yaratadi. Umuman olganda, o’zbek xalq qo’shiqlarini ta’lim-tarbiya jarayoniga maqsadli va tizimli tatbiq etish milliy madaniy merosning davomiyligini ta’minlash, yoshlarning ma’naviy dunyosini boyitish hamda ularning estetik tafakkurini rivojlantirishning muhim pedagogik yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O’zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O’zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo’qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o’qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. "Fargona" nashriyoti (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. University Research Base, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.